

Grænser har altid været flydende

De moderne grænser har deres forbillede i Romerriget – men dengang var grænser meget anderledes og mere porøse end i dag. At holde folk ude kræver nemlig, at man er parat til at bruge vold – er EU mon reelt det?

af Uffe Østergård

Langsomt er vi ved at erkende, at bevogtede grænser er forudsætningen for det grænseløse Schengen-Europa. Men er det muligt at standse strømmene af flygtninge og immigranter til Europa?

Den seneste erfaring med velbevogtede grænser var jerntæppet mellem kommunistiske og kapitalistiske lande. I al sin grusomhed må det siges, at det virkede, men med uhyre menneskelige omkostninger for ofrene såvel som vogterne. Og det var dyrt at opretholde.

Det var økonomiske hensyn, der fik det kommunistiske styre i Ungarn i sommeren 1989 til at opgive en påkrævet fornyelse og i stedet åbne hegnet til Østrig – som Viktor Orbán i øvrigt trumfede ved i 2010 at opføre et meget kritiseret grænsehegn mod de flygtninge, der kom via Balkan i 2010.

Forskellen på dengang og nu var imidlertid hensigten med afspærringen. Jerntæppet skulle spærre befolkningen inde, mens det nu handler om at holde folk ude. EU tiltrækker mennesker, der ønsker sig et bedre liv. Mange ser

i den forbindelse en risiko for, at indvandrerne undergraver de attraktive sider ved de samfund, de søger til.

For at finde en erfaring med beskyttelse af en tiltrækkende civilisation med mure og hegn skal vi længere tilbage i historien end nationalstaternes grænsebomme og paskontroller, nemlig til Romerriget.

Der var bevogtede grænser rundt om hele det romerske imperium, efter at det mellem kejser Augustus (63 fvt.-14 evt.) og Trajan (53-117) holdt op med at ekspandere.

Grænserne var oftest 'naturlige' i form af have, floder, bjerge eller en ørken som Sahara eller Den Arabiske Ørken. Især floder som Rhinen og Donau var populære, fordi de kunne patruljeres af hurtige krigsskibe. Det er dog vigtigt, at vand og bjerge også forbandt befolkningerne på begge sider, så grænserne må forstås som juridiske markeringer i landskabet snarere end total adskillelse mellem folkeslag.

Grænsekontrol kræver voldsparathed

Limes eller *Limes Romanus* var et grænseforsvarssystem, der markerede grænserne for Det Romerske Rige. Det latinske navneord *limes* havde en række betydninger, såsom en sti, en kanal eller en ændring i landskabet, men blev af latinske forfattere især brugt om befæstede grænser.

Hadrians mur i det nordlige England hed *Limes Britannicus*, mens grænsen for den romerske provins Arabia mod ørkenen hed *Limes Arabicus*.

Limes Germanicus mellem det germanske og det romerske område fra det første århundrede af vores tidsregning er særlig interessant, fordi den er så godt udforsket. *Limes Germanicus* var den befæstede grænse, der adskilte Romerriget fra de germanske stammer. Den blev opført fra år 83 evt. til omkring år 260 evt. I dens storhedstid gik den fra Nordsøen langs Rhinen til Regensburg ved Donau. *Limes* i øvre Germanien og Raetia var en 550 kilometer lang vold med tårne og fæstninger mellem Rhinen og Donau. Den er siden 2005 kommet på UNESCOs verdensarvsliste.

Selvom voldene og fæstningerne virker imponerende, havde anlæggene ingen mulighed for at modstå et større militært angreb.

Limes Germanicus var, ligesom den kinesiske mur, alle arkitektoniske anstrengelser til trods, primært en markering i landskabet, ikke et forsvarsværk.

I rituel forstand opfattede romerne graven og volden som en plovfure, der løb rundt om hele riget, en *circumductio*. På den måde markerede det romerske folk ikke blot sin ejendomsret til landet, men også imperiets ukrænkelighed. Det var ikke svært for eksempel germanerne at bryde gennem volden, men havde de først krydset denne "hellige" grænse, var de legitimt bytte for de romerske tropper i garnisonerne og risikerede at blive slået ihjel.

Sådan var den officielle ideologi i hvert fald. Men den sociale og kulturelle realitet i grænseområderne var lidt mere blandet. Vagttårnene langs muren var primært signaltårne, placeret således

at man kunne signalere fra tårn til tårn og til garnisonerne. Vi skal altså ikke forestille os, at tropperne altid stod bag palisaden og forsvarede sig mod angreb. Men når ikke-romerske folk havde overskredet markeringen i landskabet, kunne de ikke undskylde sig med at være faret vild.

Denne grænse brød sammen under presset fra folkevandringerne i 400-tallet, men først efter at have holdt i godt tre hundrede år. Det kan altså lade sig gøre at forsvare sine grænser, men så skal man være villig til at slå ihjel for at holde folk ude. Er vi det i dag?

En flydende grænse

Voldforløbet i det gamle romerske landskab mellem Rhinen og Europa ligner for os moderne mennesker selv i dag en bevogtet grænse. Den forestilling er dog anakronistisk, for den forudsætter eksistensen af de moderne legitimationsbeviser, som karakteriserer moderne læsekyndige samfund. Pas opfattes i dag som den "naturlige" forudsætning for passagen mellem to stater. Men det er resultat af, at læsekyndigheden er slået bredt igennem i samfundene.

Det er jo ikke nok, at afsenderne kan læse oplysningerne i et pas. Kontrollanterne helt ned på de mest ydmyge niveauer skal også kunne tolke dem. Og det var ikke tilfældet i nogen kendte samfund før den generelle alfabetiseringsproces i Europa mellem 1400 og 1800.

Tankegangen bag den romerske grænsedragning var anderledes. Ganske vist markeredes grænsen ofte fysisk i landskabet på de strækninger, hvor den ikke havde form af en flod eller et hav.

Men reelt var grænseområderne brede, ret flydende definerede områder præget af blandinger af kulturer og handel.

Gennem arkæologiske undersøgelser i det seneste århundrede er det blevet klart, at romaniseringen, også af fjerne områder som Danmark og det øvrige Sydsandinavien, var langt mere gennemført, end man tidligere har troet. Her stod mange slag mellem forskellige, velorganiserede hærstyrker, som efter udstyret at dømme har gjort tjeneste som romerske soldater. Det kan man se gennem fundene af romerske

våben i de østjyske moser, på Gottorp museet i Slesvig og Moesgård ved Århus. Der er endda fundet flere bevarede romerske sværd i Jylland end i hele det egentlige Romerske Rige. Ikke fordi der var flere sværd i omløb, men fordi våbne er blevet bevaret ved at blive ofret i søer, der siden er blevet til moser, som har været gunstige for bevaringen af både træ og metal. De mange romerske våben vidner om en kraftig romersk påvirkning af områderne på den anden side af *Limnes*. Grænsen markerede altså ikke afslutningen for Romerrigets kulturelle indflydelse.

Der fandtes i de første århundreder efter vor tidsregning mange *limites* rundt om det romerske rige. Det drejer sig om strækningen langs Donau fra Wien over Budapest og ned til Balkan, forløbet rundt om Dacien (Transsylvanien i det moderne Rumænien), det østlige Anatolien, den Syriske Ørken og Sahara i Nordafrika. Den bedst kendte *limes* er dog den mellem Rhinen og Donau. Den er blevet opfattet som standard for alle andre, fordi den er blevet langt mere systematisk udgravet, frilagt og rekonstrueret end de andre forløb.

De livlige forbindelser – fredelige som konfliktfyldte alt efter tid og sted – fortsatte hen over Rhinen. Man må således forestille sig et meget stort område omfattende store dele af Holland, Belgien, Nordfrankrig og Tyskland vest for Rhinen med en blandingskultur bestående af *romersk-germanske* kulturelementer med keltiske eller bedre galliske elementer. Og den anden vej – helt frem til Weser og frem mod Elben – finder vi en germansk-romersk kultur som langsomt aftager, jo længere vi kommer mod øst. At man ofte stod fjendtligt over for hinanden, er altså ikke det samme, som at man var fremmede for hinanden, som antikhistorikeren Peter Ørsted påpeger i sin bog *Danmark før Danmark. Romerne og os*.

Efter Romerriget

Mod øst havde det Osmanniske Rige fra 1300-tallet en ganske anderledes organisering af grænserne. Den var i modsætning til Romerrigets mere faste grænse baseret på Osmannerrigets permanente ekspansion. Da denne ekspansion blev standset efter nederlaget til habsburgerne og

Venezia ved freden i Karlovice i 1699, betød det dog ikke en stabilisering af grænserne. I stedet indledtes den modsatte proces, en kontraktion, som varede til rigets opløsning i 1918 og oprettelsen af Tyrkiet i 1920/23.

På grund af disse permanente bevægelser havde det Osmanniske Rige derfor på intet tidspunkt klare og veldefinerede grænser. I stedet havde man brede bæltter af bosættelse med en særlig militær organisering, som kendes fra senere imperier som det habsburgske og det russiske. Habsburgerne etablerede den såkaldte *Militärgrenze* mellem Kroatien og Serbien efter den osmanniske erobring af de østlige to tredjedele af Ungarn i 1526.

I dette område bosatte især serbiske bønder sig, som forpligtede sig til at gøre militærtjeneste til gengæld for deres gårde. Samme militære logik er baggrunden for den særlige sociale organisering af de frie militærbønder, kosakkerne i Ukraine. Navnet Ukraine stammer fra det slaviske ord *kraina*, der betyder grænse. U-kraïne betyder ordret 'på grænsen' og henviser til de vidtstrakte områder mellem det osmanniske imperium på Balkan og i Lilleasien, der fra 1453 havde hovedstad i Konstantinopel (Istanbul), det polsk-litauiske rige, tatar khanatet på Krim og det russiske imperium med Moskva som centrum.

Dette omstridte område blev beboet af kosakker under valgte ledere. Kosak kommer af tyrkisk *kazak* og betyder en 'fri og uafhængig person'. Kosakkerne var bortløbne livegne, der levede i militært organiserede fællesskaber under en valgt leder.

Efter indlemmelsen i Rusland i midten af 1600-tallet fik de særstatus i hæren og ret til erobrede jorder og selvstyre. De fleste kosakker var russisk-ortodokse og russisksprogede, men indgår alligevel i begrundelsen for et selvstændigt Ukraine.

Grænser er til for at blive brudt

Den historiske regel er altså gradvise overgange mellem kulturer og riger. Sandsynligvis vil denne regel gentage sig i området rundt omkring

Den Europæiske Union. Interessant nok er det i hvert fald, at især franske teoretikere i de seneste år er begyndt at bruge betegnelsen *limes* for de vagt definerede indflydelsesområder rundt om den Europæiske Union. En del af grænserne er havområder, Middelhavet såvel som Atlanterhavet mellem de spanske og portugisiske øgrupper og Afrika. Disse områder er kommet i centrum på grund af de mange flygtninge og migranter, der forsøger at komme over vandet i synkefærdige småskibe og drukner under forsøget.

I virkeligheden er faste grænser ikke i overensstemmelse med EU's logik. Set i det lidt længere historiske perspektiv er det netop konstante ændringer af grænserne, der har været karakteristisk for EU's grænser, de indre såvel som de ydre – med deraf følgende frustration og usikkerhed for de mere nationalt bevidste af EU's borgere. Udvidelser og ubestemte grænser mod omverdenen har præget dette samarbejde, som ikke er et statsforbund, men et forbund af stater. Hvordan krigen om Ukraine vil ændre opfattelsen af grænser og flygtninge, er umuligt at forudsige.

Uffe Østergård (f. 1945) er professor emeritus ved Copenhagen Business School i europæisk og dansk historie og forfatter til en lang række bøger om europæisk politik og historie. Uffe Østergård er uddannet ved Europakollegiet i Brügge og Aarhus Universitet. Han er med i redaktionskomitéen for tidsskriftet Udenrigs.

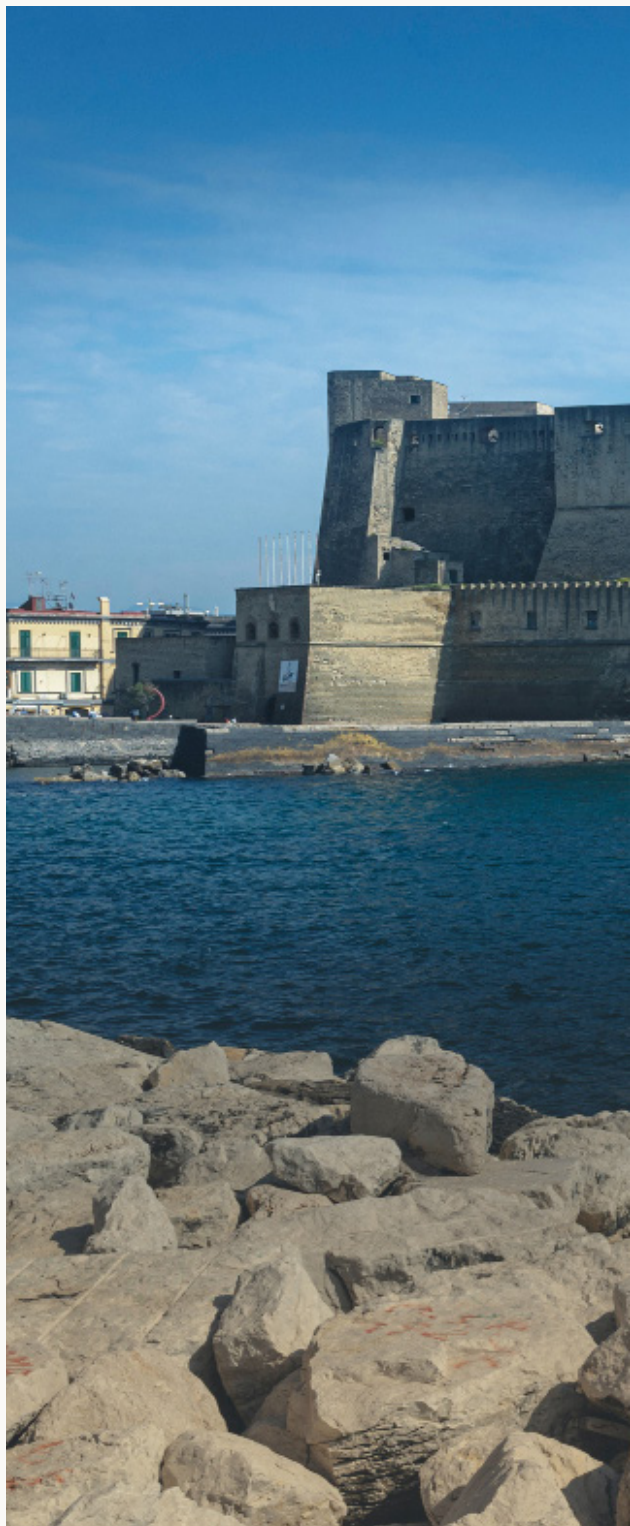

Foto: Egor Myznik / Unsplash